

(НИН, 16.07.2009)

Србија без сумње открива Турску као новог важног стратешког партнера. Споразум о слободној трговини само је један од показатеља ове нове спољнополитичке перспективе. Очијукање с турским услугама у евентуалној релаксацији потпуне енергетске зависности од Русије, преко наде у гасовод Набуко, сврстава се, с обзиром на могући руски одговор, у ред рискантних спољнополитичких потеза. „Не мислим да би Турска битније могла утицати на руске планове на Балкану”, каже за НИН професор Дарко Танасковић, исламолог и бивши југословенски амбасадор у Турској.

Према мишљењу неких аналитичара, Турска је једина држава на југоистоку Европе коју САД држе за стварног партнера или партнера са тежином. Да ли је тај закључак претеран?

- У контексту геостратегијских концепција САД, Турска се практично од Другог светског рата сматра тежишним партнером, па и повереником, чија је улога у заштити америчких, односно западних интереса и у остваривању пожељне равнотеже у осетљивој области источног Средоземља и Блиског истока, као и према Русији, од највећег значаја. После пада комунизма и распада СССР, а у светлу бурног процеса државног прекомпоновања Балкана, с нестајањем Југославије као средишњим феноменом, Турска се из америчке перспективе у већој мери почиње посматрати и као потенцијално корисни регулаторни чинилац на југоистоку Европе. Пошто је Турска озбиљна држава са дубинским континуитетом сопствених спољнополитичких приоритета, она за САД није лак и непроблематичан партнер, тако да је у њиховом међуодносу бивало осцилација, али су привилеговане релације очуване, што је и недавна посета Барака Обаме Турској требало да потврди. С обзиром на нека кретања током последњих петнаестак година, вашингтонски планери не занемарују ни резервну, другу балканску линију безбедности, с Румунијом и Бугарском као истуреним земљама, а у том склопу ни улога бивше југословенске „позадине“ није занемарљива.

Сем геостратешком положају Турске, чему се тај однос још има захвалити?

- Званична Америка Турску види као пример за углед осталим већински муслиманским државама у региону. Иако готово 99 одсто становништва Турске чине муслимани, она је уставно секуларна држава у којој се редовно и без икаквих потреса власт успоставља и смењује демократски, на слободним изборима. Турска се узима као потврда да је демократија могућа и у исламском свету, као и да постоји тзв. „умерени ислам“, чијем би афирмисању ваљало тежити и, кад затреба, потпомагати га. То што је данас, први пут после Ататурка, целокупна власт у Турској у рукама исламиста, за америчке и, уопште, западне поборнике „турског модела“ транзиције ислама у демократију изгледа да није разлог за забринутост.

Да ли овакво америчко гледање на Турску чини узалудном или чак смешном борбу између Хрватске и Србије за улогу регионалног лидера?

- Хрватска, Србија и друге државе југоисточне Европе нити могу нити би требало да се пореде с Турском, већ да илузијама о некаквом регионалном лидерству претпоставе усклађивање и координисање међусобних односа, ради остваривања објективно заједничких интереса у дијалогу с центрима моћи и одлучивања у међународној заједници, не жртвујући, при том, сопствени идентитет.

Региструјемо на разне начине изражавано незадовољство САД учинком ЕУ у стабилизацији прилика на Балкану, нарочито у Босни и Херцеговини, па и намеру САД да своју улогу у том процесу обнове. Да ли то јача позицију Турске у овом региону и с обзиром на бројну муслиманску популацију у његовим најкритичнијим областима, као што је БиХ и Косово?

- Тек ће се видети да ли су и докле су САД заиста намерне и кадре да иду у обнављању своје лидерске улоге на Балкану, а на штрб европског фактора. Нема сумње да свако јачање присуства и деловања САД у региону погодује амбицијама Турске да се наметне као утицајан регионални чинилац, што званична Анкара и не покушава да прикрије. Неке изјаве новог министра иностраних послова Давутоглуа то недвосмислено потврђују. Према њему, Турска „мора да преузме улогу државе која успоставља ред на Балкану, Блиском истоку и Кавказу“. Ослонац, а и алиби Турској за интензивније деловање према Балкану биле су и остале муслиманске мањине у појединим балканским земљама, што њену политику, без обзира на измењену, проевропску реторику, у овом аспекту објективно представља као неоосманску. За турску спољну политику је и иначе карактеристично да се веома успешно користи свим компаративним предностима које овој држави прибавља њена јединствена поливалентност.

Русија се вратила у клуб великих сила с амбицијом да политичку моћ учврсти економским односно енергетским путем. Да ли мислите да би Турска могла да послужи САД и Великој Британији у послу спречавања Русије да се дубоко инсталира на Балкану?

- Мислим да је за САД и Велику Британију најблаже речено несимпатично то што Турска релативну, али и неоспорну самосталност своје спољне политике демонстрира и изграђујући веома садржајне односе с Русијом, посебно на економском плану. Није случајно премијер Путин приликом посете турског председника Гула Москви изјавио да је Турска приоритет руске спољне политике. Игра се, очигледно, на више табли, особито кад су токови енергената у питању. А Турска енергената практично нема, тако да мора афирмисати своју „сервисну“ улогу, тј. комуникацијске предности свог геоекономског положаја. Не мислим да би она могла битније утицати на руске планове на Балкану.

Нерасположене Француске и Немачке даљим проширењем ЕУ и нарочито пријемом Турске у њено чланство, доста је озбиљно. Да ли би, после евентуалног пријема Хрватске, међуинтеграција преосталих држава Балкана, укључујући ту и Турску, могла да испадне лакше контролисана замена за пуно европско чланство?

- У овом тренутку није лако прогнозировать даље токове и ритам евроинтегрисања држава Западног Балкана, укључујући и Хрватску. Ствари ће, можда, бити нешто јасније почетком идуће године. У сваком случају, идеја о „привилегованом партнерству“ Турске, а можда и још неких земаља Балкана, као замени за пуноправно чланство у ЕУ одавно постоји, а нарочито је блиска неким политичким круговима у Немачкој и Француској. Турска такву могућност одлучно одбацује, уз претње да ће се „окренути на другу страну“. Амерички експерт Грахам Фулер је, на пример, још пре две деценије спекулисао с могућношћу да се око Турске, као матице, „на новим основама“ поново окупе државе које су некад биле у саставу Османског царства, чиме би постале незаобилазни саговорник Европе. Ниједна од тих држава није, наравно, испољила нарочити ентузијазам за такву перспективу.

Да ли постоји ризик за Србију, ако битно заостане за Хрватском у процесу прикључења ЕУ, да ипак практично падне у тај регион?

- Не верујем. Зато што је сама Турска толико неприхватљива за ЕУ. Она не може играти ту улогу коју би неки Американци желели да она игра. То је врло наивна представа. Неоосманizam јесте константа турске спољне политике. Мислим да је то актуелно. Јаки су разлози и за и против интеграције Турске у ЕУ, али ја мислим да темељни цивилизацијски услови за то не постоје. Онда Европа више не би била Европа. Европа су ипак оне вредности на које смо сви навикли, из којих смо сви потекли. Иако смо ми постхришћанско и секуларно друштво, и лаици су код нас културно хришћани, већином.

Шта су, по вашем мишљењу, кључни разлози противљена Француске и Немачке пријему Турске у ЕУ? Има ли објективних сметњи тој интеграцији односно у коликој мери је Турска већ држава европских вредности?

- У Немачкој и Француској, али и у неким другим европским државама, јако је зазирање од неконтролисане миграције младе, а незапослене турске популације ка Западу, као и од знатне специфичне тежине коју би ова земља, захваљујући бројности свог становништа, задобила приликом одлучивања у форумима и телима ЕУ. Указује се и на изразито неравномерну регионалну развијеност Турске, као и на незадовољавајућу ситуацију у погледу поштовања људских и мањинских права, слободе мисли и говора ... Ипак, иако то није „политички коректно“ рећи, уверен сам да је основни разлог противљења учлањењу Турске у ЕУ то што је реч о великој и многољудној муслиманској држави, културно различитој од Европе. Турска би формално можда и могла постати, како кажете, „држава европских вредности“, иако није сасвим јасно које су све то вредности, али не и европска држава, сем уколико се одређење „европски“ до обесмишљења не релативизује.

Али зашто Турска не може постати европска држава?

- Па зато што било која држава на свету, узмите неку државу на Далеком истоку, будистичку, конфучијанску, ако усвоји један одређени систем вредности који се сматра европским системом вредности, премда кажем није сасвим јасно које су то све вредности, она може тамо постати држава са тим системом вредности, али неће зато постати европска држава јер има одређену културу, историју, географију који нису европски. Ви знате да је Јапан, после Другог светског рата, усвојио систем вредности у одређеној сфери потпуно западни, амерички, американизовао се Јапан, али није Јапан због тога постао ни Европа ни Америка, нити ће то икада постати, зато што је у области привреде, понашања, пословних односа усвојио систем вредности који се сматра европским. У том смислу ни Турска не може, чак не би могла без великих ломова унутар Турске. Кад би Турска хтела да се прилагоди захтевима ЕУ у свему, то би био толики

унутрашњи тектонски поремећај за саму Турску да би то њој створило непремостиве тешкоће. У односима међу половима, породичним односима, у бизнису, у свему.

Реис Мустафа Церић, аутор Декларације о европским муслиманима, сматра да би Европа могла да прихвати нешто из шеријата, рецимо у области породичног права?

- Па он мисли да су те норме идеалне, наравно. Чак и папа Бенедикт XVI сматра да би Европа односно тај постхришћански свет требало да се угледа на муслимане у погледу односа према вери у том смислу колики они значај придају вери... Али то не значи да се могу прихватити ти садржаји верски. Може однос према духовној сфери, али то је нешто сасвим друго. Они наравно сматрају да је најбоље то исламско, да је то једина и коначна истина, они то нуде другима, а да ли ће се прихватити или не, то је питање времена. Али то нису изворно европске вредности. Ако се гради нешто сасвим ново, нека агрегација која ће бити нешто сасвим треће, нешто што није ни традиционална Европа ни ислам, него нешто између - у реду. Али, то није Европа. Бар за мене.

Мислите ли да ће Турска у догледно време ући у ЕУ?

- Не, не.

Санџачки Бошњаци углавном тврде да им је Босна матична држава. Ипак, пре формирана садашње србијанске владе, господин Сулејман Угљанин је путовао на консултације у Турску. Какве су везе Бошњака који живе у Србији са Турском?

- Турска је и даље држава ка којој већина балканских муслимана, а не само санџачких Бошњака, донекле носталгично упире поглед. У Турској делују многобројни „завичајни клубови“ турских држављана пореклом из Румелије, односно с балканских страна. Јаке су породичне везе, често се путује у Турску и из Турске. На високим положајима у цивилној и војној хијерархији Републике Турске приличан је број људи старином с Балкана. Има их и у крупном, средњем и малом бизнису. Готово сви су они до њеног распада Југославију сматрали својим негдашњим завичајем и били су јој наклоњени. Дезинтеграција федерације, међунационалне и међуконфесионалне тензије, а нарочито рат у БиХ, донели су колебање и промену расположења. Све је то било схватљиво и у датим околностима, вероватно, неминовно. Није, међутим, оправдано, после више од

једне деценије мирног живота у демократској Србији, настављати с понашањем као да рат и даље траје и да су овдашњим муслиманима потребне турска паска и помоћ у остваривању њихових легитимних права. С обзиром на искуства из прошлости, такво пренаглашено душебрижништво буди одређене сумње.

Да ли је Србија правилно проценила своје интересе ако намерава да, у сарадњи са Турском, пре гради аутопут Санџак-Турска него аутопут Јужни Јадран?

- Сви аутопутеви су добродошли, јер повезују земље и људе. И онако их имамо мало. Нисам компетентан да у том смислу процењујем приоритете. Стручњаци свакако узимају у обзир, одмеравају и дугорочно сагледавају читав низ чинилаца различитог реда. Политика, а поготово неки ужи и себични интереси, ту не би смели да воде главну реч. Лично, што квалитетније саобраћајно повезивање Подунавља и Јадрана сматрам виталним за будућност Србије.

Читаоци НИН-а су вам замерили на тврдњи да „разлике у вери и на вери утемељеној традиционалној култури између Бошњака и Срба постају проблем једино онда кад се верско питање политизује, а у тај процес се код нас дубоко загазило“. Па вам читалац муслиманске вероисповести скреће пажњу да се ислам не може политизовати јер је по својој суштини политика сама?

- Читалац чију примедбу наводите начелно је у праву, али проблем и наступа онда кад се то, историјски и друштвено битно релативизовано и разводњено, начело пожели радикално васпоставити и спровести као правило практичног понашања, особито у верски мешовитим срединама. То је она „реисламизација муслимана“, за коју се у „Исламској декларацији“ залагао Алија Изетбеговић, а помиње је и реис-ул-улема Мустафа Церић. Дакле, начелно ислам то не раздваја.

И то је оно што плаши Европу?

- Наравно. Али кроз историју ислама је то толико раздвојено у пракси, покушај да се то сад поново врати на оно мединско време Мухамедово, управо изазива ломове, јер ни сами муслимани се више не понашају тако како ислам начелно тражи. И они су постали секуларни људи. У томе је проблем.

Једна европска анализа спремности Турске за приступане ЕУ наводи да ни Куран нити било који други исламски спис не прописују како би требало да изгледа исламска држава...

- То је разрађено касније. Куран о томе прецизно не говори, он даје нека морална и практична начела понашања.

Да ли је Исламска конференција на неки начин остварење тог политичког ислама?

- Па јесте, реализација ислама у политици кроз државе у којима ислам у мањој или већој мери представља основу легитимисања власти, како у којој. Ви ту имате државе, од једне Турске, која је и номинално и стварно уставно секуларна, до исламске републике, која је Иран. Ту се баш види у којој мери је тај однос релативизован. За један Египат, да не кажемо и Турску мада се они мало сада мењају, ту свакако није ислам основни оријентир у политичкој активности, као што је рецимо у Ирану, делимично је био у Пакистану и неким другим земљама. Читалац каже да је ислам неодвојив од политике, па није, рецимо у Египту то није једно те исто, није једно те исто ни у Турској.

„Мој је утисак да се наше Министарство спољних послова, наша влада, а пре свега министар Вук Јеремич, определило сад за неко ново стратегијско партнерство са Турском. Турска је свакако један од најзначајнијих регионалних партнера Србије, то су две земље које су објективно упућене једна на другу, са Турском треба максимално развијати све видове сарадње где постоји обострани интерес и корист. Таквих је сфера веома много. Турци су у том смислу изразито спремни, активни и предузимљиви и то се мора у позитивном смислу искористити. То је нешто што је у најбољем интересу Србије. При томе, не може се никад губити из вида чињеница да је Турска држава која има и одређене регионалне амбиције које Србији не одговарају, амбицију извесне регионалне доминације која дубински почива на оним засадима из османског доба, ревандикације неке неоосманске. Ту морамо бити опрезни. Ту се једноставно мора поставити тачка”.

(Разговарала Ружа Ћирковић)